

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУORGANIZATION OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH CHILDREN
OF YOUNGER SCHOOL AGE DURING WAR

Дослідження присвячене організації соціально-педагогічної роботи з дітьми молодшого шкільного віку під час воєнного стану в Україні. На основі теоретичного аналізу наукових джерел щодо соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами під час військових дій було з'ясовано сутність та особливості досліджуваних явищ. Встановлено, що головними завданнями соціальної роботи як виду суспільної діяльності виступає покращення соціального самопочуття дитини, покращення умов її життя, надання відповідного соціального функціонування, гармонізація системи стосунків в родині, в колективі та в суспільстві в цілому. На сьогоднішній день ситуація в Україні яскраво демонструє нову соціальну реальність, загострення як національних, так і соціально-економічних проблем, наслідком яких є зміна ієрархії людських цінностей, погіршення людських взаємостосунків, занепад гуманістичних відносин. Воєнні дії на території нашої країни, спрямовані на захист цілісності та незалежності української держави від зазіхань сусідів, є тому підтвердженням. У результаті цього зазнають страждань, відчувають страх та безпорадність величезна кількість дітей, які опинилися в епіцентрі конфлікту. В дитячій психології одне з центральних місць займає тема психологічних особливостей молодших школярів. Період молодшого шкільного віку характеризується важливим нововведенням в житті дитини. На жаль, в умовах воєнного стану, діти були змушені переїхати до нових міст, в інші країни та почати адаптуватися знов. Ця нова соціальна ситуація вносить великі зміни в життя дітей, адже навчання в школі та позиція школяра вимагають від нього організованої мимовільності, відповідальності за дисципліну, за розвиток дій, які пов'язані з набуттям навчального розвитку. Саме тому така категорія дітей потребує якісної та систематичної соціально-педагогічної роботи і підтримки. Виходячи з цього, було організовано кваліфіковану роботу щодо покращення соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану та розроблено соціально-педагогічну програму. Програма складалась з декількох блоків занять, які поетапно вирішували внутрішні проблеми дітей. Підводячи підсумки проведеної експериментальної програми, можна стверджувати, що заняття були підібрані влучно для кожного учасника. Кожна вправа на заняттях була цікава і продуктивна. Діти активно брали участь у кожному завданні, розкривали свої страхи та переживання, відчували себе розкуто та впевнено з кожним наступним заняттям.

Ключові слова: соціальна робота, діти молодшого шкільного віку, тривожність, експериментальна програма.

The study is devoted to the organization of socio-pedagogical work with children of primary school age during the martial law in Ukraine. Based on the theoretical analysis of scientific sources regarding socio-pedagogical work with younger schoolchildren during military operations, the essence and peculiarities of the studied phenomena were clarified. It has been established that the main tasks of social work as a type of social activity are improving the social well-being of the child, improving the conditions of his life, providing appropriate social functioning, harmonizing the system of relationships in the family and in society as a whole. Today, the situation in Ukraine vividly demonstrates a new social reality, the aggravation of both national and socio-economic problems, the consequence of which is a change in the hierarchy of human values, the deterioration of human relations, and the decline of humanistic relations. The military actions on the territory of our country, aimed at protecting the integrity and independence of the Ukrainian state from the encroachments of its neighbors, are a confirmation of that. As a result, a huge number of children who find themselves in the epicenter of the conflict suffer, feel fear and helplessness. In child psychology, one of the central places is occupied by the topic of psychological characteristics of younger schoolchildren. The period of primary school age is characterized by an important innovation in a child's life. Unfortunately, in the conditions of martial law, children were forced to move to new cities, to other countries and start adapting again. This new social situation brings great changes in the lives of children, because studying at school requires from him to be disciplined, for the development of actions that are related to the acquisition of educational skills, as well as for mental development. That is why this category of children needs high-quality and systematic socio-pedagogical work and support. Based on this, qualified work was organized to improve the socio-psychological adaptation of children of primary school age during martial law and a socio-pedagogical program was developed. The program consisted of several blocks of classes that gradually solved the children's internal problems. Summarizing the results of the conducted experimental program, it can be stated that the classes were selected appropriately for each participant. Every exercise in the classes was interesting and productive. The children actively participated in each task, revealed their fears and worries, and felt relaxed and confident with each subsequent activity.

Key words: social work, children of primary school age, anxiety, experimental program.

УДК 364-78:373.3"364"(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.39>

Леонova В.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями У зв'язку з розгортанням

повномасштабної війни на території України та виникненням складної соціально-політичної ситуації гостро постає питання психологічної та

соціальної допомоги родинам, зокрема з дітьми, що опинилися в складних життєвих обставинах внаслідок військових подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями та особливостями соціальної роботи з дітьми займалися такі науковці, як І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, М. Лукашевич, І. Мигович, І. Пінчук, С. Хлебик та інші.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці особливостей соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами під час воєнного стану.

Методи дослідження: теоретичні та емпіричні: аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження, включене спостереження, усне та письмове опитування, методи статистичної обробки даних.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Особливе занепокоєння викликають діти, які тривалий час перебували у зоні бойових дій і змушені були залишити власні домівки з батьками або наодинці з метою збереження життя. Для особи будь-якого віку, чи то молодшого шкільного, чи підліткового, війна – це страх, біль, жакіття, страждання, смерть. Це й психотравмуючий фактор, який може доповнитися втратою батька або матері, спричинити зниження почуття захищеності. Наслідком даної ситуації може стати реакція дезадаптації.

З огляду на широкий спектр проблематики дітей під час воєнного стану, необхідно залучити до роботи всіх спеціалістів, в тому числі й соціального педагога задля надання цій категорії дітей комплексної допомоги, яка сприятиме відновленню соціального статусу особистості. З метою надання висококваліфікованої та ефективної допомоги даній категорії населення соціальний педагог повинен віднайти оптимальний баланс між емоційним та розумовим розвитком особистості, між розумним впливом на дитину та її свободою, відповідальністю за свої дії, між необхідністю засвоєння суспільного досвіду та прагненням до самореалізації. В цьому віддзеркалюється гуманістична спрямованість діяльності соціального педагога, визнання ним гідності та цінності кожної особистості [4].

У зв'язку з цим можна визначити основні напрями діяльності соціального педагога з дітьми в умовах воєнного стану [1]:

1. Соціально-педагогічна діагностика, яка передбачає визначення особливостей розвитку дитини у соціальному середовищі, актуального психологічного стану, її соціальних стосунків з оточуючим світом, впливу на її особистість різноманітних зовнішніх факторів з метою порівняння особливостей її розвитку з відповідними науково визначеними еталонами. Результатом діагностики є встановлення соціальним педагогом соціального

діагнозу, тобто констатація порушень у розвитку або поведінці дитини.

2. Соціальна профілактика – напрямок соціально-педагогічної діяльності, що передбачає комплекс соціальних, економічних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі.

3. Консультування – технологія надання соціальної допомоги шляхом цілеспрямованого інформаційного впливу на людину чи малу групу з приводу їхньої соціалізації, відновлення й оптимізації соціальних функцій, орієнтирів, вироблення соціальних норм спілкування. Проведення консультування соціальним педагогом покликане надати підлітку допомогу у вирішенні складних життєвих обставин, з якими самостійно вона впоратися не в змозі.

4. Соціально-педагогічна корекція. Суть її полягає у застосуванні комплексу психолого-педагогічних методів задля виправлення наявних недоліків у розвитку дитини, її соціалізації та поведінці. Соціально-педагогічна корекція передбачає не лише подолання та виправлення недоліків розвитку та негативних форм поведінки, а й сприяє розвитку та формуванню ефективних соціальних навичок дитини, посиленню її адаптивної поведінки та успішній інтеграції в суспільне життя, що безперечно необхідно підлітку.

5. Реабілітаційна діяльність – сприяє відновленню здатності особистості до нормальної та повноцінної життєдіяльності у суспільстві. Реабілітаційні заходи сприяють встановленню соціальних зв'язків підлітка, яка опинилася у новому соціальному середовищі, залученню її до суспільно-корисної діяльності, формуванню почуття соціальної значущості та позитивного відношення до суспільного життя.

Нестійка і напружена соціально-політична та економічна ситуація нашої країни зумовлює підвищення рівня різноманітних відхилень, які відбуваються в особистісному розвитку підростаючого покоління. Серед них особливу тривогу та занепокоєння викликає систематично зростаюча відчуженість, тривожність, духовна спустошеність дітей, невпевненість у собі та у власних силах. Найбільш гостро ця проблема стосується дітей, тому що саме в цей період діти проходять великий шлях у своєму розвитку, а саме через внутрішні конфлікти із самим собою та оточуючими. Центр уваги зміщується з навчальної діяльності на спілкування, яке стає для дітей одним з провідних видів діяльності.

Результати теоретичного аналізу соціально-психологічної адаптації та особливостей соціальної роботи з дітьми молодшого шкільного віку під час воєнного стану, визначити необхідність емпіричного дослідження стану соціально-психологічної

адаптації та особистісних особливостей такої категорії дітей.

Дане завдання вирішувалося під час констатуючого експерименту. З цією метою було проведено діагностика дітей молодшого шкільного віку. Вибірка досліджуваних складалася з 32 осіб. Усі респонденти – діти молодшого шкільного віку, які проживали чи проживають на території України с початку повномасштабної війни. Вік досліджуваних – від 6 до 9 років. Дітей було розподілено на дві групи – контрольну групу (КГ) та експериментальну групу (ЕГ) по 16 дітей в кожній групі.

Метою констатувального етапу емпіричного дослідження стало визначення особливостей соціально-психологічної адаптації та особистісних особливостей молодших школярів під час воєнного стану.

Отримані результати показали, що основними проблемами дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану є низький рівень соціально-психологічної адаптації, низький емоційний фон, надлишкова тривожність, схильність до занепокоєння. Крім того, посилюються дезадаптивні стани дітей, які посилюються такими симптомами, як емоційна напруженість, підвищений рівень дратівливості, неконтрольовані напади тривоги чи безпричинні спалахи гніву. Можна спостерігати відстороненість, відчуження, почуття провини, нічні

кошмари, нав'язливі спогади про психотравмуючі події.

Виходячи з цього було організовано кваліфіковану роботу щодо покращення соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку під час воєнного стану та розроблено соціально-педагогічну програму.

Мета такої програми – отримати позитивні зміни в поведінці дітей молодшого шкільного віку за допомогою розвитку навичок саморегуляції психоемоційних станів, керування агресією та гнівом, розширення інструментів ефективної взаємодії, формування готовності дотримуватися прийнятих норм в соціумі та ненасильницьких моделей поведінки.

Програма складається з 10 занять. Розраховано, що тривалість одного заняття становить 45–60 хвилин. Заняття проводяться з періодичністю 2 рази на тиждень. Після проведеної роботи соціального педагога з дітьми молодшого шкільного віку було проведено повторну діагностику для того, щоб перевірити ефективність проведеної програми.

Основна форма проведення занять – тренінг розвитку навичок, який може реалізовуватися як в індивідуальному, так і в груповому плані. Групова форма роботи є більш ефективною, так як дозволяє працювати в групі.

Таблиця 1

Тематичний план соціально-педагогічної програми для дітей молодшого шкільного віку

Номер заняття	Короткий зміст заняття
Заняття 1 Знайомство. Причини та наслідки вчинків	Знайомство з учасниками, встановлення правил роботи в групі, встановлення позитивної атмосфери та взаємної підтримки.
Заняття 2 Знайомство з емоціями	Ознайомити з базовими емоціями людини. Розгляд того, як емоції проявляються та як функціонують. Продовжувати створювати позитивну атмосферу в групі.
Заняття 3 Особиста мета під час керування емоцій	Визначення головної мети участі дітей в програмі, розвиток навичок досягнення цілей адекватним, соціальним шляхом.
Заняття 4 Зародження та поява емоції гніву	Ознайомити дітей з емоцією гніву, розглянути фактори, які спричиняють її виникнення та як це проявляється в поведінці. Напрацювати пускові механізми появи роздратування та особливостей появи агресії.
Заняття 5 Керування гнівом у тілі	Практично напрацювати навички контролю над фізичним збудженням під час активних ситуацій агресії та гніву.
Заняття 6 Розвиток навичок самоспостереження	З'ясувати головні шляхи думок та їх інтерпретацій, які підсилюють появу емоцій агресії та гніву. Відпрацювати навички самоспостереження за власними думками, які спричиняють негативні емоції.
Заняття 7 Способи вираження гніву та які це спричиняє наслідки	Розглянути варіанти прояву емоційних дій під час конфліктних та під час провокуючих ситуацій; з'ясування їх недоліків та переваг.
Заняття 8 Способи попередження конфлікту	Формувати навички контролю своїх емоцій. Напрацювати стратегій попередження конфліктних ситуацій та вияву агресії.
Заняття 9 Конструктивне вираження емоцій	Формувати навички адекватної поведінки під час спілкування та взаємодії з іншими під час конфліктних ситуацій.
Заняття 10 Навички спілкування	Формувати навички ефективної комунікації, уміння слухати та поважати поведінку і потреби інших людей.

Рекомендована кількість учасників групи – від 10 до 16 дітей.

Висновки. Таким чином, проведена робота продемонструвала, що більшість дітей молодшого шкільного віку з експериментальної групи значно покращили свої результати. Їх рівень соціально-педагогічної адаптації значно підвищився. Діти перестали виражати свої негативні почуття через грубість, вони стали частіше спілкуватися з іншими людьми та дітьми, приймати участь в спільних іграх та заняттях. В контрольній групі таких змін не відбулося. Тож організована та проведена робота соціального педагога сприяла формуванню адекватної соціально-психологічної адаптації

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зимівець Н. В. Соціальна дезадаптація дітей та молоді. Соціальна педагогіка. Київ : Академвидав, 2013. С. 55–66.
2. Леонова В.І. Соціальне виховання дітей засобами культурно-дозвілєвої діяльності в умовах

воєнного стану. *Матеріали за XVII міжнародна научна практична конференція, Найновите постиження на європейската наука – 2022, 17–25 юни, 2022 Педагогически науки. : Софія.«Бял ГРАД-БГ» – 96 с. С-89-94.*

3. Леонова В.І. Організація культурно-дозвілєвої діяльності в умовах воєнного стану. *Materiły xvii międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji wschodnie partnerstwo – 2022 07 – 15 września, 2022 roku, Volume 3, Przemyśl, Poland, Nauka i studia – 52 s. S-39-43.*

4. Леонова В.І, Радчук М. Основні напрями роботи соціального педагога з дітьми в умовах воєнного стану. *Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кривий Ріг, 21 квітня 2023. С. 86–89.*

5. Леонова В.І., Віцукаєва К.М. Експериментально-дослідна програма подолання тривожності молодших школярів за допомогою ігротерапії. *Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 55. Том 1. С. 124–128.*